

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Долгова А.И. Криминология: учебник / А.И. Долгова. – Москва: Норма, 2001. – 272 с.
2. Дрёмин В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества: [монография] / В.Н. Дрёмин. – Одесса: Юрид. лит., 2009. – 550 с.
3. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посібник / В.В. Голіна. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
4. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации: монография / Н.Ф. Кузнецова. – Москва : Изд.-во МГУ, 1984. – 208 с.
5. Ли Д.А. Преступность как социальное явление: монография / Д.А. Ли. – Москва : Русский мир, 1997. – 176 с.
6. Лямець В.І. Системний аналіз. Вступний курс / В.І. Лямець, А.Д. Тевяшев. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – Харків: ХНУРЕ, 2004. – 448 с.
7. Маноха О.Є. Системний аналіз у криминології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.Є. Маноха. – Київ, 1996. – 22 с.
8. Маца К.А. Системы неорганические, органические, социальные: свойства и принципы организации [монография] / К.А. Маца. – Київ : Обрії, 2008. – 196 с.
9. Сорока К.О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посібник / К.О. Сорока. – 2-ге вид. – Харків: ФОРМ Тимченко, 2005. – 288 с. – С. 28–29.
10. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та криминологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посібник / О.Г. Фролова. – Київ: АртЕк, 1997. – 208 с.

УДК 159.922.1:159.98:343.541

**ПСИХОКОРЕКЦІЯ ЯК ЗАХІД ЗАПОБІГАННЯ ПРИМУШУВАННЮ
ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК**

**PSYCHOCORRECTION AS A METHOD OF PREVENTION
OF COERCION TO SEXUAL INTERCOURSE**

Плутницька К.М.,

*старший викладач кафедри загальноправових дисциплін
економіко-правового факультету
Академії муніципального управління*

Стаття присвячена дослідженню психокорекції як заходу запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок. Розглядаються загальні засади застосування програм із психологічної корекції під час запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок. Пропонуються різні шляхи застосування психокорекції щодо типів осіб, які вчинили примушування до вступу в статевий зв'язок.

Ключові слова: психокорекція, примушування до вступу в статевий зв'язок, злочинець, запобігання, особистість.

Статья посвящена исследованию психокоррекции как способа предотвращения принуждения к вступлению в половую связь. Рассматриваются общие принципы применения программ по психологической коррекции при предотвращении принуждения к вступлению в половую связь. Предлагаются различные пути применения психокоррекции к типам лиц, совершивших принуждение к вступлению в половую связь.

Ключевые слова: психокоррекция, принуждение к вступлению в половую связь, преступник, предотвращение, личность.

The article is devoted to research of psychocorrection as a method of prevention of coercion to sexual intercourse. The general principles of application of psychological programs for treatment in preventing coercion to sexual intercourse are considered in the article. The author described different ways to apply psychocorrection to the types of perpetrators of forced sexual intercourse.

Key words: psychocorrection, coercion to sexual intercourse, offender, preventing, personality.

Актуальність теми. Україна, спрямувавши свою зовнішню політику на вступ до Європейського Союзу, прийняла на себе низку зобов'язань щодо забезпечення міжнародних стандартів захисту прав людини, серед яких виділяють і право на статеvu свободу й статеvu недоторканність. Проблеми запобігання сексуальному насильству та, зокрема, примушуванню до вступу в статевий зв'язок набувають актуальності з огляду на те, що жертвами таких злочинів частіше за все стають жінки й діти [1, с. 114]. Одним із заходів індивідуального запобігання примушуванню

до вступу в статевий зв'язок можуть бути програми психокорекції особистості.

Різним аспектам досліджуваного питання приділяла увагу низка науковців, як правники, так і фахівці медичної галузі, а саме: Ю. Антонян, Л. Балабанова, Б. Головін, Е. Гондол, О. Губанова, О. Джужа, К. Кочеміровська, М. Раттер та ін. Психокорекція розглядалась як захід запобігання різним злочинам, у тому числі й статеvim. Але з огляду на певну специфіку примушування до вступу в статевий зв'язок і, взагалі, недостатню дослідженість цього злочину в науковій

літературі оминалось увагою питання запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок за допомогою психологічної корекції особи злочинця.

Мета статті – розглянути психокорекцію як захід запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок і шляхи її застосування до осіб, які вчинили зазначений злочин.

Виклад основного матеріалу. Психокорекцію розглядають як форму психолого-педагогічної діяльності, спрямовану на виправлення таких тенденцій психічного розвитку, які не відповідають гіпотетичній оптимальній моделі нормального розвитку.

Метою психологічної корекції є усунення недоліків у розвитку особистості. Психологічна корекція не націлена на зміну поглядів, внутрішнього світу особистості й може здійснюватися навіть у тому випадку, коли особа не усвідомлює своїх проблем і психологічного змісту корекційних вправ. Психокорекція також розглядається як процес розширення діапазону реагування особи на ті чи інші подразники, формування навичок, що роблять її поведінку більш гнучкою, підвищують адаптивні можливості особистості [2, с. 114].

Програми психокорекції особистості для осіб, які вже вчинили або можуть учинити злочин, повинні будуватися на основі детального вивчення особистості особи, виявлення мотивів злочинної/передзлочинної поведінки. Необхідно визначити кінцеву мету індивідуального запобігання та прийоми психокорекції поведінки особистості.

Індивідуальна робота повинна розгортатися на тлі формування перспективи на майбутнє. Потрібно постійно спонукати особу до побудови планів, до пошуку можливих позитивних цілей. Умовами, що сприяють формуванню адаптації, є її навчання навичок і надання знань, які полегшують установа гармонічних контактів із людьми. Особа повинна зрозуміти, що поведінка людей стосовно неї відображає її поведінку стосовно них. Для досягнення цієї мети необхідно розібрати приклади різних конфліктів, що виникають у процесі спілкування. Особливу увагу варто приділити конфліктам, які виникають між чоловіком і жінкою, між сексуальними партнерами й подружжям (це особливо актуально для «сімейних терористів» (щодо типології осіб, котрі вчиняють примушування до вступу в статевий зв'язок, див. [3]). Завдяки подоланню повсякденних життєвих труднощів людина формується як особистість, виробляючи стійкі, соціально схвалювані стереотипи поведінки, діяльності, спілкування [4, с. 176–177].

Під час проведення програм психокорекції особистості з особами, які вже вчинили примушування до вступу в статевий зв'язок, бажано брати до уваги спосіб учинення злочину.

Так, у бесіді з такими типами, як «радник», «первертень», «хуліган», «некомпетентний», необхідно з'ясувати, у якій родині ця особа виховувалась, яке місце в ній посідала мати. У цих типів примушувачів існують специфічні викривлення соціально-рольових уявлень. Тому індивідуальна робота повинна насамперед бути спрямована на виявлення цих ви-

кривлень, з'ясування причин їх виникнення й на подальшу корекцію сприйняття.

Для встановлення сексуально-рольових уявлень можна, наприклад, запропонувати особі описати будь-яку ситуацію, у якій беруть участь чоловік і жінка. Аналіз розповіді або відповідей дасть змогу одержати уявлення про особливості сприйняття такими особами жінок, що, у свою чергу, допоможе з'ясувати справжні мотиви злочинної поведінки. Потім, використовуючи отриманий наочний матеріал, можна спробувати в бесіді підвести особу до усвідомлення причин своїх дій. Для досягнення цих цілей певну допомогу може надати застосування прийомів раціональної психотерапії (методика психотерапії, яка використовує логічне переконання як основний засіб впливу на світогляд пацієнта). А оскільки всі ці уявлення є афективно зарядженими, то, природно, необхідно водночас і зняти наявний емоційний заряд за допомогою катарсису (індивідуальний або груповий процес вивільнення психічної енергії, емоційної розрядки, що сприяє зменшенню або зняттю тривоги, конфлікту, фрустрації за допомогою їхньої вербалізації або тілесної експресії, що призводить до лікувального ефекту й кращого розуміння себе). Певну допомогу може надати також і психологічне програвання особою різних ситуацій, що включають взаємодію із жінками. Основною метою індивідуальної роботи із представниками цих типів є зниження агресії й тривоги стосовно жінок і корекція сексуально-рольових уявлень [4, с. 178].

З особами, які належать до «сімейних терористів» і вчиняють примушування до вступу в статевий зв'язок щодо малолітніх осіб, бесіду бажано направити на з'ясування особливостей взаємин із жінками. Якщо мали місце сексуальні контакти з адекватними за віком жінками, треба розпитати, чому вони були невдалими. Якщо є або була родина, потрібно виявити характер взаємин із дружиною, у тому числі й сексуальних. Розпитуючи про дитинство, потрібно довідатися про минулі контакти з дівчатами, обставини першої й наступних закоханостей. Індивідуальну роботу з цим типом злочинців доцільно направити на вироблення внутрішніх заборон стосовно сексуальних контактів з особами, які не досягли статевої зрілості.

Для цього, крім переконання, необхідно використовувати й жорсткий вплив відповідних моральних норм. Важливо добитися зняття фіксацій на певному віковому періоді. Як відомо, загальний принцип людської поведінки полягає в тому, що ймовірність повторення його конкретних форм збільшується, якщо вони супроводжуються приємними наслідками. Можливість повторення зменшується, якщо ці форми поведінки не пов'язуються із приємними враженнями або супроводжуються чимось неприємним [5, с. 387]. Допомогу в цьому може надати тільки лікар-психіатр або психолог, застосовуючи спеціальні психотерапевтичні методики впливу [4, с. 179].

Проводячи бесіду з такими типами, як «владна особа», «довірена особа», «ситуативний тип», «кінестетичний тип», «сексуальний активіст», необхідно

визначити їхні стосунки з особами жіночої статі в підлітковому і юнацькому віці, звернути увагу на причини формування бажання до домінування. Для цього потрібно докладно розпитати про ті життєві ситуації в особистому житті, у яких вони не отримували бажаного, уточнити й по можливості відтворити емоційні переживання, пов'язані з такого роду ситуаціями. Інакше кажучи, потрібно з'ясувати випадки з минулого особи, коли вона зазнавала «поразку» в залицяннях з іншими особами. Необхідно змусити злочинця мовби знову пережити ці минулі ситуації, причому робити це потрібно доти, поки не знизиться їхня афективна насиченість. Певну допомогу тут може виявити така психотерапевтична методика, як десенсибілізація (методика зі зменшення чутливості стосовно зовнішнього стимулу). Вона спрямована на ліквідацію або послаблення чутливості до психотравматичних впливів. Її сутність полягає в багаторазовій образній уяві й переживанні минулої ситуації.

Виходячи з того, що злочинцям, які належать до таких типів, як «владна особа», «довірена особа», «ситуативний тип», «кінестетичний тип», «сексуальний активіст», властиві відчуття своєї чоловічої неадекватності й неповноцінності, то допомогу у виховному аспекті може надати обрання для цих осіб таких форм діяльності, у яких вони змогли б реалізувати й розвинути традиційно чоловічі якості (самостійність, сміливість тощо) і тим самим підвищити самооцінку.

Здійснюючи психокорекційну роботу із представниками розглянутих типів, необхідно враховувати, що її успіх значною мірою визначається їхніми стосунками зі своєю родиною, тому варто усіяко заохочувати й сприяти відновленню контактів із родиною [4, с. 179–180].

Такі типи, як «член групи» та «гуморист», тяжіють до неформальних груп із негативною спрямованістю в поведінці. Вони часто вчиняють повторні злочини. Індивідуальна робота з цими типами осіб повинна ґрунтуватися передусім на особливостях їхнього характеру й темпераменту, але виявлення та роз'яснення мотивів злочинної поведінки також є актуальним і має виховне значення. Досягти психокорегулятивного ефекту з цими типами легше, ніж із представниками інших типів. Частіше за все такі особи самі розуміють, у чому причина їхніх злочинних дій, але не можуть раціонально пояснити свій вчинок. Основна робота психолога (або іншої особи, яка проводить програму із психокорекції особистості) має полягати в тому, щоб такі особи ще чіткіше уявляли собі особливості свого характеру й причини вчиненого злочину. Під час вивчення таких осіб можна відзначити «раптовість» виникнення наміру вчинити злочин. Характерологічні особливості цих типів легко виявляються під час спостереження за їхньою поведінкою. Хоча, як було зазначено вище, ці типи зазвичай тяжіють до неформальних груп із негативною спрямованістю в поведінці, але лідерами ніколи не стають. Таким особам необхідно вселити повагу до закону, страх перед неминучістю покарання, створити умови, які б перешкоджали їхнім кон-

тактам з особами, котрі мають на них негативний вплив. Також необхідно з'ясувати характер взаємин і місце, яке посідали в тій соціальній групі, у якій було вчинено злочин. Зазвичай у таких осіб відсутні тверді вольові якості, що виявляється в готовності виконати будь-яку дію, доручення. Інакше кажучи, вони легко підпадають під чужий позитивний або негативний вплив. Саме тому індивідуальну роботу з ними необхідно будувати на досить твердому й владному стилі спілкування, їх варто постійно тримати під контролем. Таких осіб доцільно залучати до роботи в самодіяльних організаціях, включати в гарний, згуртований колектив, регламентувати і направляти поведінку. Головне, на що потрібно звернути увагу в індивідуальній роботі із цими типами, – це вироблення стійких позитивних форм поведінки, розвиток самостійності й психологічної незалежності. Індивідуальна робота повинна бути спрямована на вироблення соціально-позитивних навичок, здатності контролювати свої спонукання, нести відповідальність за свої вчинки. У цьому можуть надати допомогу спеціальні педагогічні прийоми: метод вправ (створення психологом таких умов, за яких особа накопичує досвід поведінки відповідно до встановлених норм і правил), метод організації поведінки, негативне підкріплення.

Індивідуальній роботі з такими типами, як «жрець», «опортуніст», «докучливий», «джентльмен», має передувати уважне вивчення матеріалів кримінального провадження, зіставлення окремих обставин. Потрібно відрізняти справжні випадки провокуючої поведінки потерпілої особи від спроб злочинця приписати їй таку з метою виправдання вчиненого злочину. Розібратися в цьому допомагає наявна в матеріалах провадження характеристика потерпілої особи, у тому числі моральна, опис відносин між злочинцем і потерпілою, поведінка останньої до подання заяви про вчинений злочин і після цього. Звичайно, коли ми зустрічаємося з провокуючою поведінкою, має місце збіг інформації, отриманої від засудженого, що й міститься в матеріалах кримінального провадження. У випадку ж його спроб самовиправдання спостерігаються розбіжності.

Індивідуальну роботу з такими особами після ретельного вивчення наявних матеріалів (кримінального провадження й результатів опитувань) необхідно починати з обговорення поведінки сторін. Бесіди повинні будуватися на докладному розбиранні їхніх дій і дій потерпілих осіб. У виховних цілях і для кращого з'ясування міжособистісних стосунків можна також використовувати розбір аналогічних ситуацій, узятих із матеріалів інших кримінальних проваджень. Якщо такого роду осіб є кілька, можна влаштувати групове обговорення ситуацій учинення ними злочинів. Може відбутися «взаємний обмін досвідом» і установлення справжніх причин, які привели їх до злочину. Звичайно, для проведення такого роду обговорень бажано мати потрібні навички й знати методику групової психотерапії.

Часто такі типи особистості повністю заперечують свою провинку й вважають, що їх не треба перевиховувати. Погоджуватися з такою позицією

не потрібно. Справа в тому, що під час розбирання ситуації злочину завжди можна знайти «провину» самого примушувача. Вона може полягати в неправильному оцінюванні й трактуванні дій потерпілої. Потерпіла, наприклад, може дійсно провокувати на вступ з нею в сексуальні стосунки, але об'єктивно це не є підставою для примушування.

Якщо ситуація дає змогу, можна попросити особу викласти письмово все, що з нею відбулося. Отриманий матеріал потрібно обговорити, згодом підбити підсумок і зробити висновки. Важливо навчити таку особу вміння знаходити правомірний вихід із обставин, у якій її дії можуть бути розцінені як злочинні. Отже, основний наголос в індивідуальній роботі із цими типами примушувачів повинен бути зроблений на роз'ясненні та з'ясуванні ситуації вчинення злочину, мотивів поведінки їх самих і потерпілих осіб. Тільки в цьому випадку можна говорити про реальне запобігання такому злочині.

Успішна психокорекція особистості припускає трансформацію системи особистісних цінностей через розділення понять: «наси́льство», «влада», «сила», «контроль», «сублімація агресивної енергії» – у конструктивне русло тощо. Це завдання є досить складним, оскільки пов'язане із глибиною трансформацією базових структур особистості, що потребує як високої професіоналізації психологів, так і досить тривалого часу. Крім того, корекція поведінкових моделей агресора передбачає, наприклад, руйнування адиктивних (залежних) подружніх від-

носин, а також терапію проблем залежності різного генезису (наркологічних, алкогольних тощо) [6, с. 2].

В Австралії та США такі програми психокорекції вважаються досить успішними, такими, що позитивно вплинули на поведінку чоловіків. Опитування жінок, які потерпали від примушування до вступу в статевий зв'язок з боку своїх чоловіків, виявило, що 50% чоловіків припинили примушування, 25% значно знизили його застосування [7, с. 3].

Висновки. Отже, якщо взяти до уваги, що основним засобом індивідуального запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок має стати виявлення внутрішніх чинників, які призвели до вчинення злочину, то психокорекція особистості видається досить доцільним заходом для досягнення кінцевої позитивної мети індивідуального запобігання. Варто також зазначити, що в Україні на сьогодні застосування програм із психокорекції поведінки можливе лише за умови добровільної згоди особи, поведінка якої потребує корекції. Кримінальний кодекс України знає лише примусові заходи медичного характеру, які застосовуються до осіб, котрі вчинили суспільно небезпечні діяння в стані неосудності; злочини в стані обмеженої осудності; злочини в стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання. Питання ж щодо введення в кримінальне законодавство інституту примусової психологічної корекції поведінки може стати предметом подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Плутицька К.М. Запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок у контексті міжнародно-правових зобов'язань України / К.М. Плутицька // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – № 2. – Т. 2. – С. 114–116.
2. Дуткевич Т.В. Практична психологія: Вступ у спеціальність : [навчальний посібник] / Т.В. Дуткевич, О.В. Савицька. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.
3. Плутицька К.М. Типологія злочинців, які вчинили примушування до вступу в статевий зв'язок / К.М. Плутицька // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 496–502.
4. Антонян Ю.М. Изнасилования: причины и предупреждение : [пособие] / Ю.М. Антонян, В.Л. Голубев, Ю.Н. Кудряков. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1990. – 192 с.
5. Раттер М. Помощь трудным детям / М. Раттер. – М. : Прогресс, 1987. – 424 с.
6. Кочемировская Е. Проблема реабилитации пострадавших от насилия в семье и предупреждение насильственных семейных отношений / Е. Кочемировская // Искоренение насилия в отношении женщин в Центральной Азии : материалы Регионального семинара при поддержке ЮНИФЕМ, 06–08.05.2003 г. – Алматы, 2003. – С. 1–6.
7. Программы для перевоспитания насильников // Право на жизнь без насилия : регионально-информационная кампания при поддержке ЮНИФЕМ. – 2001–2002. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nasilie.net>.